

John Exalto, ***Wordt een heer! Kweekschool De Driestar en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*** (Heerenveen: Groen, 2012, 520 pp., ISBN 978 90 8897 049 8).

‘De universiteit van de SGP’, zo karakteriseerde freule Wttewaal van Stoetwegen ooit de pedagogische academie De Driestar in Gouda. Niet onterecht: heel wat kader uit de bevolkingsgroep achter de Staatkundig Gereformeerde Partij, de bevindelijk gereformeerden, bezocht ooit De Driestar. John Exalto beschrijft in ‘Wordt een heer!’ uitgebreid de ontstaansgeschiedenis van de kweekschool, de stichter ervan en de religieuze en pedagogische context. Bij de religieuze context gaat de meeste aandacht naar het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten, waarvan stichter Pieter Kuijt (1910-1987) lid was. Exalto onderscheidt een fase van dogmatisering van 1910 tot 1948, een van pedagogisch ontwaken van 1948 tot 1975 en een van professionalisering sinds 1975. Alleen de twee eerste fasen worden in dit boek beschreven. De oprichting van de onderwijzersopleiding, in september 1944 in het Zeeuwse Krabbendijke, valt er middenin.

‘Wordt een heer!’ lijkt omvangrijker dan het in werkelijkheid is: de hoofdtekst eindigt op bladzijde 395 en het boek is in een vrij grote letter gedrukt. Soms is het wat wijldopig, met bijvoorbeeld een overbodige uitweiding over de naamgeving van scholen in het algemeen (175-176) en een moeilijk te volgen stuk over de moeite die Kuijt had om zijn lesbevoegdheid (MO-A) te halen (270-276). Desalniettemin heeft Exalto een waardevolle bijdrage geleverd aan onze kennis van de betreffende bevolkingsgroep en haar emancipatie die met name in de tweede helft van de twintigste eeuw plaatsvond.

Die emancipatie werd voorbereid door de ‘etnisering’ van de bevindelijk gereformeerden, in eerste instantie met name de leden van de Gereformeerde Gemeenten, waarbij het streven van kerkleider en SGP-oprichter ds. G.H. Kersten (1883-1948) in de periode 1910-1930 sturend en bepalend was. Kersten keek van Kuyper diens methodes af: lokaal isoleren, nationaal organiseren. Op onderwijsgebied betekende dat de stichting van tientallen eigen lagere scholen – in 1933 bepaalde een Koninklijk Besluit dat de Gereformeerde Gemeenten in dit opzicht als een eigen richting mochten gelden. In 1968 waren uit dit streven 6 ULO’s, 54 lagere scholen en 14 kleuterscholen voortgekomen. Dit ‘scholennetwerk’ bevorderde sterk de vorming van een eigen volksdeel.

Kuijt was hoofd van de lagere school van de Gereformeerde Gemeente te Krabbendijke en stichtte zijn onderwijzersopleiding ongeveer gelijktijdig met de ULO die hij aan zijn school wist te verbinden. Het was behelpen, het was kleinschalig, maar het

voldeed in een behoefte. Beide waren trouwens interkerkelijk, in elk geval wat betreft de leerlingen die er op afkwamen. Maar Kuijts streven om een protestants-christelijke ULO voor oostelijk Zuid-Beveland en een dito kweekschool van de grond te krijgen, stuitte af op het bestuur van de lagere school. Dit was samengesteld uit leden van de plaatselijke Gereformeerde Gemeente die geen interkerkelijke school wensten. Niet-leden van het kerkverband trokken zich na verloop van tijd uit het ULO-bestuur terug. Pas in Gouda, waarheen Kuijt en de kweekschool in 1954 na de Watersnoodramp verhuisden, werd de school weer interkerkelijk – zoals de stichter zelf altijd gewild had. Dit keer werd de beproefde SGP-formule gehanteerd: een meerderheid van de bestuursleden uit de Gereformeerde Gemeenten, geflankeerd door enerzijds behoudende hervormden en christelijke gereformeerden en anderzijds door leden van de nog kleinere en nog radicalere kerkverbanden. De formule werkte prima, van onenigheid was amper sprake.

Vanaf de jaren zestig werkte Kuijt een eigen pedagogiek uit. Exalto noteert als opmerkelijk, althans voor deze kringen, dat daaraan niét een pessimistisch mensbeeld ten grondslag lag. Kuijts opvoedingsvertoog was ‘volop eigentijds’ (323). Op De Driestar werd wel de eigen levensovertuiging overgedragen, maar toch ook discussie bevorderd en groepswork gepraktiseerd. De trek van studenten naar De Driestar was voor hen vaak op zich al een doorbreking van het normenpatroon dat in hun woonplaats gold (395). Exalto noemt de bevindelijk gereformeerden ‘verliezers’ van het moderniseringsproces ‘omdat zij de omringende samenleving steeds verder af zagen glijden van een Gode welgevallige levensorde’ (38). Dat laatste was natuurlijk vooral het beeld dat Kersten optrok, bijvoorbeeld als SGP-er in de Tweede Kamer – in dezelfde decennia waarin hij zijn achterban mobiliseerde. Exalto verdisconteert hier te weinig hoe Kersten scheidslijnen trok die eerder nooit bestaan hadden. Elders blijkt de auteur zich hiervan wel bewust te zijn en spreekt hij van ‘soms nodeloze segregatie’ (59). Zeker in Zeeland was in het Interbellum geen heel duidelijk verschil tussen bevindelijk gereformeerden en anderen als het ging om het moderniseringsproces. Dat Exalto niet goed thuis is in de onderhavige periode blijkt ook als hij meent dat de notulen van de Krabbendijkse gemeenteraad en burgemeester en wethouders ‘in de loop van 1941 niet meer werden bijgehouden’ (124). Dat de bezetters de raden en het wethouderschap per 1 september 1941 afschaften, weet hij blijkbaar niet. Of werd er al voor 1 september niet meer genotuleerd? Evenmin geeft Exalto er blijk van te weten dat Kersten na de oorlog niet alleen uit de Tweede Kamer gezet werd vanwege defaitistische schrijverij op godsdienstige gronden (135), maar ook vanwege verzoeken aan de Duitsers om opdrachten voor de persen van zijn uitgeverij. Kerstens waarschuwing tegen eenheidsstreven in de politiek was niét gericht tegen de Nederlandse Volksbeweging (210), maar tegen het gelijktijdige (getorpedeerde) streven naar meer eenheid tussen de Antirevolutionaire Partij, de Christelijk-Historische Unie en de Staatkundig Gereformeerde Partij.

Exalto lijkt op meer punten in het boek zich te weinig rekenschap te geven van de samenleving waarbinnen de segregatie en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden zich voltrok. Nergens vermeldt hij dat de arbeiders en kleine boeren uit

dit milieu tot aan de Tweede Wereldoorlog de luttele verdiensten van hun oudere kinderen hard nodig hadden en hen om die reden niet lieten doorleren. Zoons van grotere boeren leerden juist weer het vak in de praktijk, met hooguit een landbouw cursus. Dat er een ‘mentaliteitsverandering’ nodig was ten aanzien van ‘kennis en scholing’ (161), is dus maar een deel van het verhaal.

Exalto wordt beslist anachronistisch waar hij een tegenstelling creëert tussen de steun van de Oud-Gereformeerde predikant W.H. Blaak voor De Driestar en diens aanhangen van de ledeboeriaanse principes (281). In de tijd van ds. L.G.C. Ledeboer (1808-1863) was de situatie ten aanzien van onderwijs onvergelykbaar met die van honderd jaar later. Ledeboers principes verwezen naar de verhouding tussen kerk en staat zoals die was vóór 1795 en vatten de Hervormde Kerk op als het eigenlijke thuis van de bevindelijk gereformeerden – hen was alleen de toegang ertoe ontzegd. Bij Exalto krijgt deze heel specifieke ideologie echter, ten onrechte, de lading van behoudendheid zonder meer en verandert ‘ledeboeriaans’ van een strikt kerkhistorische aanduiding voor een ideologie in een soort sociologische term. Zo kan Exalto de hervormde theoloog I. Kievit ‘beslist geen bevindelijke ledeboeriaan’ noemen (196), maar dat is ongerijmd. Voor een hervormde was (is) een al dan niet ledeboeriaanse visie – die altijd existentieel beleefd werd – irrelevant. Ook wanneer Exalto ‘de ledeboeriaanse traditie in de Gereformeerde Gemeente’ aanwijst als één van de bronnen voor gewetensbezwaren tegen vaccinatie (52), is dat niet geheel terecht. Recent onderzoek laat zien dat dit met name gold voor één van de richtingen onder de ledeboerianen, de volgelingen van oefenaar D. Bakker.

Jan Zwemer, Serooskerke